

CORNELIS VERHOEVEN

Cornelis Verhoeven, *Een register. Bedenkingen over woordjes en glossen*, Amsterdam, Van Gennep, 1995, 375 blz., 1190 Bfr., ISBN 90 5515 032 0
 Cornelis Verhoeven, *Plato : verdediging van Socrates*, Best, Damon, 1996, 143 blz., Hfl. 24,90, ISBN 90 5573 291 5

Cornelis Verhoeven is een sceptische filosoof in de betekenis dat hij de vanzelfsprekendheid van wat we op het eerste oog menen (en zien) door verwondering, beschouwelijkheid en kritiek ontwricht. Dit blijkt andermaal uit zijn nieuwste publicaties: een aardige woordenlijst en een uitvoerig gecommentarieerde vertaling van Plato's *Apologie*.

Een register bevat, afgezien van de inleiding, driehonderdzesenzestig opstelletjes over ongeveer evenveel woordjes en glossen. De lijst lijkt willekeurig voor wie Verhoevens stokpaardjes niet kent, en gaat van 'A' tot 'zwijgen'; de index, achterin het boek, fungeert tevens als inhoudstafel. Elk opstelletje beslaat één bladzijde, zodat de lezer die dit jaar op 1 januari aan het boek begon, zoals bij een scheurkalender, dagelijks een stukje kan lezen en overwegen, en op het einde van het jaar het boek uit heeft; tijdens het drukke gebrul van de nieuwjaarsnacht kan hij bij het thema van het zwijgen verwijlen, omdat "zwijgen zwichten (is) voor wat zwaarder is".

De lijst is helemaal niet willekeurig en bevat precies (meestal) die woorden die de scepsis prikkelen, omdat ze niet zelden retorische leegheid verhullen. Zo'n woord is 'duidelijk', zo vaak door demagogen als eis vooropgesteld of als houding beleden, om probleemloos onzekerheid en twijfel af te wimpelen. Dit komt vaak in het politieke domein voor, waarin velen de pretentie hebben de werkelijkheid niet te weerspiegelen, maar die te maken en waarin politici de duidelijkheid meeslepend kunnen simuleren. "Want een politicus moet, om zijn plannen te kunnen realiseren en de wereld te veranderen, de massa overtuigen en die lijkt niet van nuanceringen te houden. Hij moet dus aan de nogal activistische eis van duidelijkheid voldoen en de suggestie wekken, dat de wereld hanteerbaar is".

Op zichzelf zijn woorden schuldig noch onschuldig, want zonder betekenis. Er zijn echter taalspelen waarin bepaalde woorden nagenoeg voortdurend van retorische valsheid getuigen. Hiervan is 'mogen' in de dienstensector een merkwaardig voorbeeld: "Het gaat hier duidelijk niet om een verlof, maar om een zacht gebod. Er zou evengoed een verzoek gedaan kunnen worden in de trant van 'Wilt U hier even wachten, dokter komt zo.' (Op dit niveau valt het lidwoord weg.) Maar in de medische sector wordt massaal en eensgezind voor het 'mogen' gekozen, en juist die keuze en de navolging daarvan op een zo grote schaal heeft iets intrigerends. Wij vinden er uiteraard de versluisde bazigheid in terug die we in de hele dienstensector aantreffen, maar het kenmerkende verschil is dat het gebod hier de gedaante van een verlof aanneemt en niet van een verzoek, wat toch ook heel beleefd is".

Verhoeven kan zijn scepsis meestal in de ironische sfeer houden als hij de scherpe pen in de gulzige buik van de pompeuze en pretentieuze woorden priemt. Zijn

beschouwingen zijn dan ook glossen, spottende aanmerkingen. Sommige van zijn woorden zijn voorwerp van kritiek, andere zijn strategische termen die de kritiek ondersteunen. Zo'n sleutelwoord is 'parmantig'. De lezer, die het vlug tegenkomt, moet niet wachten tot pagina 247 om over de nodige toelichtingen te beschikken teneinde Verhoevens gevoeligheden te begrijpen. Op gevaar af zijn zin voor ironie te verliezen kan de auteur er niet onderuit zijn allergie jegens parmantige mensen te uiten. "Het zal mij waarschijnlijk nooit gevraagd worden, maar als het werd gevraagd, als op een dag de daarmee belaste delegatie zich zou melden aan de poort van mijn slot om te vernemen, wat ik het meest komische woord vind of het woord voor de meest komische houding, zou ik waarschijnlijk 'parmantig' zeggen. Als ik daarentegen mijn ultieme scheldwoord moest noemen, zou dat 'patser' zijn. En ik vermoed dat er bij nader inzien enige verwantschap is tussen die twee. Maar het parmantige roept minder agressie in mij op en meer nerveuze hilariteit". Parmantige lui zijn diegenen die aanspraak maken op iets wat ze "helemaal niet kunnen bezitten, eenvoudig omdat het te groot is voor particulier bezit. Sommige meningen en persoonlijke standpunten over God en de wereld, de geschiedenis in haar geheel of de toekomst van het Westen, met absurde precisie het werk ingeslingerd, maken op mij de indruk ongeheel parmantig te zijn, omdat de onderwerpen waarover zij gaan, veel te groot zijn om door een individueel knuistje omvat of door een hoogst persoonlijk standpunt geraakt te kunnen worden".

Aan talloze woorden heeft de auteur van het eigenzinnige *Register* een enorme allergie: na enige lectuur zijn die zo uit de index te halen. Een kleine keuze: aanpakken, afblazen, afvloeien, alweer, baas, bespreekbaar, bewind, bruisen, conflictmodel, dermate, doelgroep, doener, drammen, eigenmachtigheid, ferm, fiks, flink, fluks, fors, fris — en zo kunnen we maar doorgaan met al die woorden die een gebruik in de sfeer van het activisme gekregen hebben, waardoor ze een bepaalde betekenis krijgen die andere uitsluit. Verliezen ze hun oorspronkelijke betekenis — daar heeft Verhoeven altijd oog voor — dan valt die niet eigenmachtig te herstellen. Even onzinnig is het kritiek te hebben op de ontwikkeling van een woord; het gaat hier niet om zo'n neutraal proces, "maar om een cultuurkritische vraag, namelijk, waarom een bepaalde en zeer voor de hand liggende betekenis (...) in de omgangstaal werd vergeten en uitgesloten" (p. 70).

Verhoevens taalkritiek, hoe micrologisch ook, is cultuurkritiek met een metafysische achtergrond. Dat hij hierbij van alle filologische middelen en historische woordenboeken die hij bij de hand heeft, gebruik maakt, betekent niet de hoofdkwestie. Zijn kritiek betreft het activisme dat voor de werkelijkheid geen oog kan hebben, omdat het zich zo parmantig manifesteert, omdat het patserig is. Om de werkelijkheid niet te vergeten, is er immers deemoed nodig. Daaronder verstaat de auteur de aanduiding "van het menselijk gevoel van kleinheid, dat ons op alle grote momenten van het bestaan overvalt. Het is het gevoel dat wij uiteindelijk de belangrijkste dingen niet zelf maken of veroveren, maar cadeau krijgen, dat we er de verbaasde kleine getuigen van zijn en niet de trotse bewerkers. Ik meen, dat dit gevoel van zeer elementaire aard kan zijn, dat het niets te maken heeft met onderworpenheid aan hogere machten en dat mensen die het helemaal niet kennen, iets belangrijks missen.

Maar dat is, juist omdat het over 'deemoed' gaat, geen onderwerp voor felle disputen of nadrukkelijke betogen die op een triomfantelijk bevochten gelijk uit zijn" (p. 54).

Krijgt de lezer nu een mooie afgeronde, volledige definitie van de werkelijkheid? Natuurlijk krijgt dit woord zijn bladzijde, maar Verhoeven loopt niet in de val van de duidelijkheid die zo vaak omgekeerd evenredig met de diepgang is. 'Werkelijkheid' behoort voor hem tot die woorden die bezig zijn te verdampen en het is te nuchter om grote intellectuele bevrediging te geven. De werkelijkheid ontsnapt ons nu eenmaal; wij kunnen haar niet maken, omdat zij er is en dat wij er deel van uitmaken, "maar wij weten niet, wat zij is, hoe zij is en waarom zij er is. Haar wezen kennen wij niet. Zij is eerder onvoorstelbaar en niet door denken te produceren of in haar wezen te vatten dan vlot te hanteren als een instrument" (p. 341). Hier botsen we op de grond van Verhoevens scepsis: hij kan niet anders dan kritisch en sceptisch zijn als onze cultuur zich tot een instrumenteel taalgebruik laat verleiden en "als wij worden gesommeerd even te vertellen wat wij nu precies onder 'werkelijkheid' verstaan. Het grootste raadsel moet blijkbaar al helemaal opgelost zijn voordat we het ter sprake mogen brengen".

*

Cornelis Verhoeven behoort tot de grote lezers in en van ons taalgebied. Dat blijkt uit zijn publicaties die niet alleen om een behoedzaam lezen vragen, maar die (voor een deel) zelf het resultaat zijn van zo'n lezen. Het meest waakzame lezen voltrekken we als we vertalen en uitleggen hoe we het vertaalde begrijpen. Er is een tijd geweest dat nagenoeg alle universitaire door zo'n lezen gevormd waren. Nu is dit marginaal geworden, zodat vandaag bijna iedereen het lezen een probleemloze zaak acht; zijn er wel tekstmoeilijkheden, dan wordt alle schuld op de schouders van de auteur gelegd: die heeft z'n tekst slecht gesteld...

Als leraar klassieke talen in een college en later als hoogleraar antieke wijsbegeerte en metafysica aan de Universiteit van Amsterdam, gaf Verhoeven eigenlijk ook lees oefeningen: hij liet zijn studenten de grote klassieke teksten lezen, echt lezen door ze onder meer met de vertaalproblemen te confronteren. Nogmaals, het is de beste manier om te achterhalen wat een tekst te vertellen heeft. Verhoevens laatste college betreft Plato's *Apologie* of *Verdediging van Socrates*, een vroeg geschrift van de grote Griekse filosoof en auteur van onsterfelijke dialogen dat hij ook heeft willen lezen als een 'lof van de filosofie'. Dit college van Verhoeven is nu uitgegeven in een nieuwe wijsgerige reeks, 'Reflecties', onder redactie van de onvermoeibare Harry Willemsen uit Eindhoven, en draagt nog de sporen van zijn colloquiale oorsprong. Dat is helemaal geen bezwaar. De lezer krijgt in dit boekje naast de inleiding die de *Apologie* situeert, de integrale vertaling van de oorspronkelijke Plato-tekst, onderbroken door commentaarstukjes naar gelang een rede of een thema is afgerond. Deze stukjes zijn een voor een kleine opstelletjes die de lezer in de aangekondigde lof van de filosofie introduceren. Tegelijk, hoe kan het anders, maakt de lezer kennis met Verhoevens scepsis voor Socrates' retoriek en met een wijze van lezen, interpreteren en filosoferen die vooreerst omzichtig filologisch is om vervolgens de verwondering in alle behoed-

zaamheid te radicaliseren. Wellicht is er in ons taalgebied vandaag geen betere inwijder in het platoonse denken dan Verhoeven, niet in het minst omdat hij zich wel met die Socrates verwant voelt wanneer deze stelt dat een leven zonder filosoferen voor hem geen leven zou zijn. Daarom geeft Verhoeven aan dit filosoferen nog niet de zelfde inhoud als Socrates dat zou doen. Het zou mij niet verwonderen indien de Nederlandse filosoof in Socrates' optreden in de Atheense straten iets parmantigs ziet. Ik acht het niet voorstelbaar dat Verhoeven op zaterdagochtend vanop een van de zonnige terrassen van 's-Hertogenbosch kleurrijke dames of keurige heren zou aanspreken en hen zou ondervragen over hun levenswandel en hen verwijten zou maken dat ze zich meer zorgen maken over geld en hun fysiek uiterlijk dan om de staat van hun ziel. Zoiets zou wel ophef maken, zelfs het *Brabants Dagblad* halen, maar dit ligt niet in zijn zin voor filosofie. Hij is een lezer en een schrijver die ook over het lezen en schrijven blijft reflecteren, en die de reflecties zelf steeds opnieuw tot object van reflectie brengt.

'Reflecties' is trouwens de naam van de nieuwe reeks waarin de vertaling van de Plato-tekst is opgenomen. In zijn commentaren blijft Verhoeven halsstarrig 'reflexie' spellen. Dat zal de lezer misschien niet opvallen, indien wel, moet hij nog maar eens naar *Een register* teruggrijpen en lezen wat er onder 'reflexie' staat. In dit opstelletje ergert de auteur zich (andermaal) over een ongerijmdheid in de Herziene Woordenlijst Nederlandse Taal: 'reflectie' is de toegestane spelling, terwijl 'reflexie' niet voorkomt, hoewel ontleend aan 'réflexion' en 'reflexio'; de 'x' is afgeleid van het deelwoord 'reflexus' en we treffen het ook in 'reflex' en 'reflexief' aan.

Bij wijze van besluit volgt hier nog een citaat uit het genoemde *Register* waarin Verhoeven vertelt hoe hij 'reflexie' begrijpt; tevens verheldert deze toelichting de achtergrond van zijn commentaar op Plato's *Apologie*:

"Onder 'reflexie' wordt behalve 'weerschijn' en andere natuurlijke fenomenen ook 'nadenken' verstaan. De voorstelling daarbij lijkt te zijn, dat de uiterlijke wereld zich als 'wereld der verschijnselen' weerspiegelt in het innerlijk of de geest van de mens, ergens achter zijn ogen. Het kijken in de spiegel zou dan nadenken, reflecteren of bespiegelen zijn. En als dat woord in die zin gangbaar is, past het mij niet daar kritiek op te hebben of het beter te weten. Maar filosofisch is het niet en wie de filosofie naar aanleiding van dit woordgebruik als een weerspiegeling van de werkelijkheid opvat, vergist zich. 'Reflexie' is ook niet zo maar nadenken, zelfs niet diep en kritisch nadenken, maar een manier van denken waarin dat denken zich 'terugbuigt' op zijn eigen macht en pretenties. Die onmisbare en typisch filosofische kronkel zit daar zelfs in, wanneer er kritisch gereflecteerd wordt op de zogeheten 'wereld der verschijnselen', waarin wij ons ook zo-lelijk kunnen vergissen" (p. 265).

Jacques DE VISSCHER